

ЗАЛУЧЕННЯ ДОСВІДУ ПРОВІДНИХ КРАЇН ДО РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Третяк В.П., доктор економічних наук, професор
Андрєєва К.О., аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто сучасний стан соціального захисту в Україні та провідних країнах світу. Проведено аналіз основних напрямів фінансування соціального захисту, який свідчить, що більшість країн шукають шляхи зменшення фінансового навантаження на бюджет у зв'язку з пенсійними виплатами та запроваджують трирівневі пенсійні системи. Запропоновано рекомендації щодо подальшого реформування пенсійного забезпечення в Україні на основі залучення позитивного досвіду провідних країн.

Ключові слова: соціальний розвиток, соціальний захист, пенсії, пенсійне забезпечення, пенсійна система, управління, реформування, фінансування.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування й модернізації української економіки, її інтеграція у світове господарство зумовили необхідність створення умов для забезпечення сталого соціального розвитку в Україні. В свою чергу, процеси глобалізації ставлять нові вимоги до стану соціального розвитку як країни в цілому, так і її регіонів. Домінуючі позиції займають питання соціального захисту різних верств населення та необхідності стратегічних змін і реформ, які будуть спрямовані на вирішення проблем.

Значної уваги потребує система пенсійного забезпечення в Україні. Підвищений інтерес до проблем управління системою пенсійного забезпечення в Україні зумовлений наявними значними проблемами з забезпечення фінансування пенсійних виплат, визначенням оптимального розміру пенсій та соціально-демографічними проблемами (старіння населення, скорочення населення працездатного віку). Нинішній стан пенсійної системи України є незадовільним, та потребує кардинальних перетворень, як в економічній, так і в організаційній сферах. Солідарна система на сучасному етапі розвитку вже не здатна забезпечувати достатній рівень пенсій, тому реформування пенсійної системи повинно відбуватись не лише за рахунок реформування солідарної системи, а і за рахунок реального впровадження другого рівня пенсійної системи, а також розвитку системи добровільного пенсійного забезпечення та заохоченням недержавних організацій.

Відповідно, у межах пошуку оптимальних напрямів реформування системи управління пенсійним забезпеченням актуальним є вивчення управління пенсійним забезпеченням у провідних країнах та пошук шляхів адаптації позитивного досвіду для України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми побудови ефективних систем пенсійного забезпечення та напрями їх реформування знайшли відображення у роботах вітчизняних та іноземних науковців, а також у дослідженнях світових експертних та економічних організацій.

Дослідженням у зазначеному напрямі приділили увагу у своїх роботах вітчизняні науковці та практики: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, Б. О. Зайчук, Е.М. Лібанова, А.О. Надточій, В. М. Федосов та інші дослідники, які наголошують про необхідність соціальних та пенсійних реформ. В свою чергу, вивченню світового досвіду реформування пенсійних систем присвячені праці зарубіжних науковців: Й. Коеттла, Г. МакГаггарта, І. Сантос, Р. Хінца, Р. Хольцмана, В. Шосейка та інших.

Значний внесок у дослідження соціального розвитку робить Світовий Банк. Представник Банку Роберт Хольцман у своїй роботі «Глобальні пенсійні системи та їх реформи» [18] зауважив, що в усьому світі пенсійні системи та їх реформи постійно рухаються, змінюючи цілі за потребами обставин та новими напрямками реформ. Він підкреслює необхідність враховувати вплив світової фінансово-економічної кризи та «нової реальності», під впливом якої системи управління пенсійним забезпеченням не можуть залишатися незмінними і потребують реформ.

Відповідно до цього, **метою статті** є дослідження показників сучасного стану системи пенсійного забезпечення в Україні та виявлення ключових напрямків перспективних реформ шляхом вивчення світового досвіду управління системами пенсійного забезпечення.

Основні результати дослідження. В останні роки у зв'язку з ускладненням економічної та політичної ситуації в Україні більш гостро постають проблеми забезпечення сталого соціального розвитку держави та соціального захисту населення.

Орієнтуючись на останні показники Індексу соціального розвитку («ІСР» – розроблений організацією «Social Progress Imperative» за підтримки компанії «Делойт») [13] зазначимо, що за рівнем життя населення (на базі дослідження комплексу показників, пов'язаних з якістю життя людей) Україна посідає 63 місце серед 133 країн з показником ВВП на душу населення у розмірі 8267 дол. США. Таким чином, Україна отримала 66,43 бали зі 100 можливих та увійшла за рівнем соціального розвитку до групи країн з показником «нижче середнього». Проте, наша держава демонструє досить високі показники у сфері доступу до вищої освіти та до базових знань, де посіла 31 та 28 місце відповідно. Найнижчі показники Україна продемонструвала за такими складовими, як корупція (109 місце), рівень злочинності (109), доступність житла (116), стан довкілля (118), здоров'я та довголіття (127) – тобто за частиною показників, що пов'язані з рівнем забезпечення соціального захисту населення [13].

Розглядаючи аспекти соціального захисту в Україні необхідно зазначити, що поняття «соціальний захист» набуло широкого застосування на етапі переходу до ринкової економіки. У цілому забезпечення соціального захисту передбачає комплекс різних заходів, метою яких є створення та підтримка безпечного соціального середовища для людини (матеріальне забезпечення від соціальних ризиків).

За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) [15] поняття «соціального захисту» розуміють як загальну базову соціальну підтримку всім громадянам, незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу.

В Україні ст. 46 Конституції гарантує право кожного громадянина на соціальний захист, який включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законодавством [1].

Законодавство України передбачає декілька видів загальнообов'язкового державного соціального страхування: пенсійне; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; медичне; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; на випадок безробіття та інші види страхування [2]. Управління різними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування в Україні здійснюють Фонд соціального страхування України (був створений у 2014 році у зв'язку з реформою соціального страхування шляхом злиття Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності), Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Пенсійний фонд України.

Фінансування соціального захисту забезпечується страховими внесками громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, які сплачують ЄСВ (єдиний соціальний внесок). ЄСВ було уведено у 2011 році і він замінив 4 окремі відрахування до відповідних фондів. З 1 січня 2016 року ставка ЄСВ становить 22 % для усіх категорій (зміни представлені на рис. 1) [5].

В свою чергу, ЄСВ акумулюється на рахунках органів доходів і зборів з подальшим автоматичним перерахуванням до відповідних фондів. Ці фінансові ресурси держава спрямовує на різні види захисту у разі виникнення потреби через відповідні фонди.

Враховуючи важливість соціального захисту у сучасному глобальному світі, різні держави спрямовують на фінансування соціальних потреб значні фінансові ресурси, які складають певний відсоток від ВВП (табл. 1).

Найбільший розмір співвідношення видатків соціальної спрямованості до ВВП спостерігається у країнах з розвинутою економікою, які приділяють значну увагу забезпеченню сталого соціального розвитку (Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Швеція, Німеччина, Нідерланди). Найбільш успішними соціально-орієнтованими країнами вважаються скандинавські країни, що підтверджують статистичні дані. Проте, у зв'язку з великим навантаженням на державні бюджети, ці країни постійно шукають додаткові шляхи фінансування соціального захисту.

Аналізуючи показники соціального захисту в Україні, необхідно розуміти, що конкретні параметри державних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні не обмежуються лише обсягами однойменної статті Зведеного бюджету. Є видатки, що фінансуються з інших статей (зокрема з видатків на охорону здоров'я, на програми житлового будівництва і забезпечення житлом та ін.), але фактично спрямовуються на вирішення певних питань у сфері соціального захисту та соціального забезпечення. Тому щоб визначити реальний обсяг видатків, які спрямовуються в сферу соціального захисту, необхідно проаналізувати інформацію про ресурси,

які залучаються на забезпечення соціального захисту з усіх джерел фінансування (державний та місцеві бюджети; кошти фондів соціального страхування та роботодавців; кошти громадських організацій, кошти донорів). Це є важливим для порівняння вітчизняних показників видатків на соціальний захист з аналогічними видатками в зарубіжних країнах, зокрема європейських.

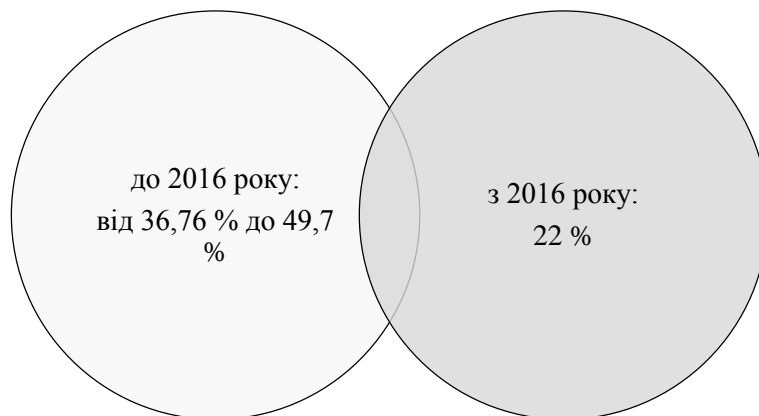

Рисунок 1 – Зміни розміру ЄСВ в Україні, розроблено автором відповідно до [5, 11]

Таблиця 1 – Розмір видатків на соціальний захист у країнах світу за 2010-2015 рр., у % до ВВП

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Австралія	16,706	17,189	17,486	18,109	18,697	18,794
Австрія	27,577	26,807	27,200	27,559	27,854	28,030
Бельгія	28,302	28,746	29,024	29,324	29,174	29,170
Канада	17,547	17,041	17,091	16,878	16,818	17,213
Чилі	10,466	10,019	10,118	10,002	10,520	11,180
Чеська Республіка	19,766	19,813	20,024	20,261	19,897	19,475
Данія	28,941	28,860	28,909	29,017	29,001	28,814
Естонія	18,321	16,333	15,853	15,871	15,977	17,037
Фінляндія	27,417	27,122	28,395	29,482	30,177	30,575
Франція	30,664	30,468	31,030	31,493	31,938	31,685
Німеччина	25,922	24,662	24,563	24,758	24,851	24,964
Греція	23,826	25,921	28,008	26,040	26,077	26,387
Угорщина	23,038	22,228	22,500	22,108	21,373	20,672
Ісландія	16,996	17,241	16,995	16,603	16,677	15,674
Ірландія	22,389	20,979	20,971	20,229	19,161	16,971
Ізраїль	16,035	15,821	15,988	16,116	16,241	16,046
Італія	27,629	27,338	28,094	28,619	28,972	28,917
Корея	8,283	8,240	8,822	9,332	9,718	10,108
Латвія	18,711	15,908	14,768	14,377	14,227	14,415
Люксембург	22,910	22,210	23,160	23,233	23,004	22,184
Нідерланди	22,087	21,974	22,514	22,879	22,661	22,313
Нова Зеландія	20,251	19,871	19,903	19,275	19,371	19,667
Норвегія	21,916	21,410	21,340	21,765	22,448	23,909
Польща	20,632	19,445	19,031	19,570	19,489	19,419
Португалія	24,482	24,365	24,527	25,497	24,523	24,100
Словаччина	18,051	17,734	17,910	18,103	19,318	19,408
Словенія	23,397	23,511	23,597	23,978	23,081	22,362
Іспанія	25,839	26,301	26,102	26,280	26,069	25,371
Швеція	26,268	25,782	26,705	27,386	27,136	26,677
Швейцарія	18,431	18,318	18,779	19,195	19,275	19,608
Об'єднане Королівство	22,785	22,435	22,495	21,874	21,580	21,502
Сполучені Штати	19,328	19,071	18,781	18,802	18,813	18,954

*Розроблено автором відповідно до [19]

В Україні видатки на соціальний захист мають значні обсяги по відношенню до ВВП (рис. 2), що говорить про важливість забезпечення соціального захисту для держави навіть в умовах обмежених фінансових ресурсів.

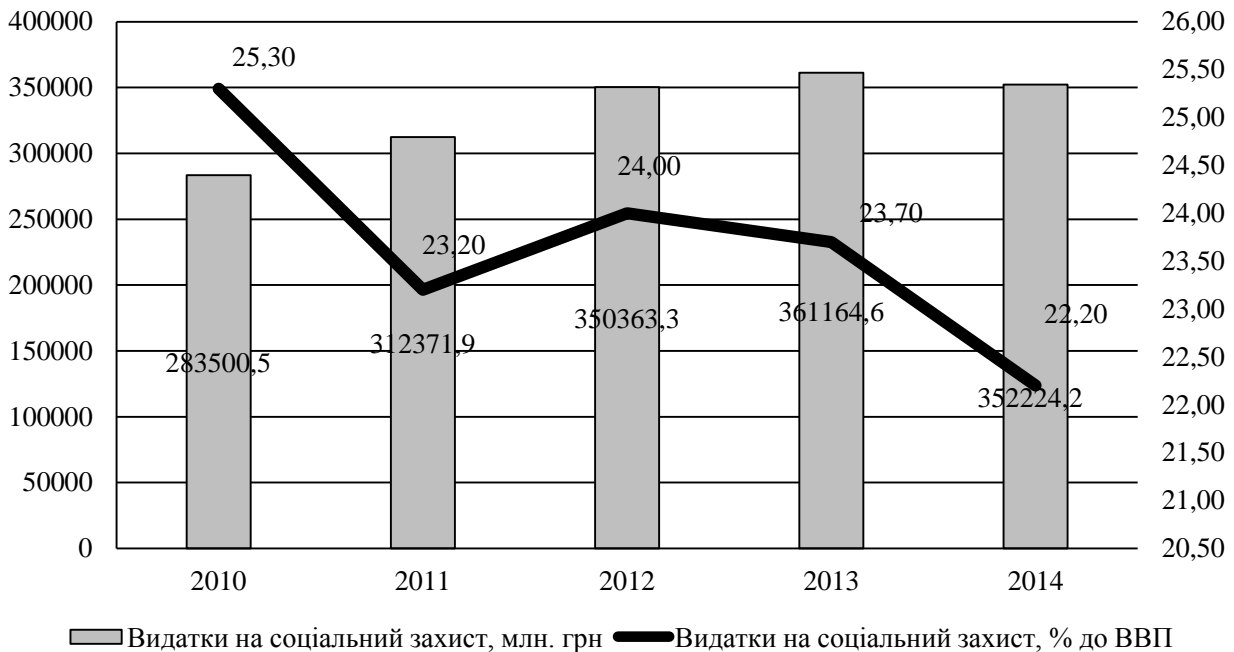

Рисунок 2 – Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за 2010-2014 роки в Україні (у млн. грн та % до ВВП), розроблено автором відповідно до [10, 17]

Аналізуючи фінансування соціального захисту населення в Україні у 2010-2014 роках, спостерігаємо його нестабільну динаміку – з 2010 по 2013 роки відбувається зростання обсягів фінансування соціального захисту на 77664,1 млн. грн, але у співвідношенні до ВВП країни за вказаний період зменшилося з 25,3% до 23,7% ВВП [17].

З 2013 року у зв'язку з ускладненням політичної та економічної ситуації відбувається скорочення обсягів фінансування соціальних напрямів на 2014 рік до 352224,2 млн. грн – на 8940,4 млн. грн (з 23,7 % ВВП до 22,2 % ВВП). Проте, не зважаючи на перешкоди відбувається орієнтація видатків державного бюджету на соціальну складову державної політики та підвищення рівня соціального захисту населення.

Таким чином, зазначимо, що загальний обсяг видатків на сферу соціального захисту та соціального забезпечення в Україні є значним навіть у порівнянні з розвинутими європейськими країнами [17, 19]. Разом з тим, попри значний обсяг соціальних видатків, якість соціальних послуг та інших заходів соціального захисту в Україні досі залишається відносно низькою порівняно з іншими країнами, а соціальні потреби найбільш вразливих категорій населення не задовольняються достатньою мірою.

Дослідження статистичних даних [10] щодо структури видатків бюджету на соціальних захист надає можливість підкреслити, що питому вагу у межах даної групи складають видатки на пенсійне забезпечення (соціальний захист пенсіонерів) та медичне обслуговування – від 90 % до 94 % за 2010 – 2015 роки, що є значно більше, ніж їх спрямовують у країнах-членах ЄС (в останні роки в середньому по Європі ця частка склала близько 40-50 %). Найбільшою питомою вагою соціальних видатків на людей похилого віку відзначилися Латвія (53,2%), Італія (50,7%) та Румунія (50,1%), а найменшою – Ірландія (27,5%). Це частково можна обумовити демографічною ситуацією, проте значно важливіша необхідність ефективного управління системою пенсійного забезпечення в Україні та потреба її реформування.

Пенсійні системи розвиваються вже довгий час. Перші спроби запровадити елементи соціального захисту людини в старості робились ще у Стародавньому Римі. Однак системне пенсійне забезпечення стало більш розповсюдженим значно пізніше. Вважається, що перші пенсійні системи з'явилися на межі XVIII-XIX ст. під час переходу від соціального забезпечення окремих категорій населення до системи всезагального соціального захисту. Першою повноцінною пенсійною системою стала впроваджена Отто Бісмарком в Німеччині система обов'язкового пенсійного забезпечення,

що спиралась на принцип солідарності поколінь (1889). Пізніше аналогічні системи були введені іншими провідними країнами Європи: Данією (1891), Великобританією (1908), Францією (1910), Швецією (1913), Італією (1919) [16].

Кожна країна мала власні орієнтири побудови пенсійної системи виходячи з демографічних та соціально-економічних особливостей розвитку. Однак завданнями будь-якої системи пенсійного забезпечення є: захист від бідності; забезпечення доходом при завершенні трудової діяльності, розмір якого, як правило, пропорційний сумі заробітку, що виплачувався безпосередньо перед виходом на пенсію; захист цього доходу від зниження реального рівня життя в результаті інфляції. Найбільш популярними стали розподільна (солідарна) та накопичувальна системи, які мають як позитивні риси, так і недоліки. Розподільна система побудована за принципом «солідарності поколінь», що полягає в забезпеченні виплат пенсіонерам за рахунок внесків наступного покоління. При накопичувальній системі внески, що сплачуються, не витрачаються на поточні виплати пенсіонерам, а капіталізуються і разом з отриманими від інвестування доходами в подальшому використовуються для пенсійного забезпечення тих, хто здійснював накопичення. У більшості країн пенсійні системи побудовані на поєднанні розподільних і накопичувальних елементів, з домінуванням одного з них.

Формування пенсійної системи незалежної України бере відлік від прийняття у 1991 році Закону України «Про пенсійне забезпечення» [7], який вступив в дію з 1 січня 1992 року та разом з іншими законодавчими актами регулював основні положення функціонування пенсійної системи. У грудні 1993 року Верховною Радою України була схвалена Концепція соціального забезпечення населення України [8], якою передбачалося реформування системи соціального захисту, зокрема запровадження соціального страхування. А у 1998 році були прийняті «Основи законодавства України про соціальне страхування» [2], які впроваджували в Україні загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Для подальшого виконання прийнятих законодавчих актів та реформування пенсійної системи 9 липня 2003 року було прийнято Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3], який зазначає, що в Україні діє трирівнева пенсійна система: перший рівень – солідарна система, другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового пенсійного страхування і третій рівень – добровільне, недержавне пенсійне забезпечення. Також в цей же час було прийнято Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [6]. Ці та інші чисельні законодавчі акти (із відповідними доповненнями та змінами) складають сучасну правову основу пенсійної системи України.

Слід зазначити, що заплановане з 2004 року реформування пенсійної системи України досі залишається формальним, оскільки другий рівень накопичувальної системи пенсійного забезпечення не введений, а кошти третього компонента незначні (становлять близько 0,1% ВВП). Проте, на думку фахівців, використання всіх трьох складових дозволить організувати найбільш надійну систему пенсійного забезпечення в державі.

Аналізуючи сучасний стан системи пенсійного забезпечення в Україні зазначимо, що, незважаючи на законодавчі зміни від 1 жовтня 2011 року (Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи»), який передбачає збалансування солідарної системи пенсійного страхування та створення умов для запровадження II рівня пенсійної системи, та зміни від 1 січня 2015 року [12], спрямовані забезпечити реформування пенсійної системи (табл. 2), в Україні не функціонують три рівні пенсійної системи та продовжується перехідний період.

Частка пенсіонерів у структурі населення в Україні істотно перевищує цей показник у більшості європейських країн. За таких тенденцій у середині XXI ст. на 10 осіб працездатного віку припадатиме близько 7 пенсіонерів. Крім того, багато людей виходять на пенсію достроково. У теперішній час в Україні вік виходу громадян на пенсію є одним з найнижчих у світі. Станом на 2015-2016 роки кількість пенсіонерів складає приблизно 28-29 % від загальної кількості населення України [10], а середній розмір місячної пенсії складає 1581,5 – 1699,5 грн. (табл. 3). Середньомісячна заробітна платня за той же час за даними Держстату становить 4195 грн – пенсія майже у 2,5 рази менше.

Реформа пенсійного забезпечення в багатьох країнах світу на сучасному етапі виходить з проблеми фінансового дефіциту, дисбалансу національних пенсійних програм, що обумовлено демографічними показниками та макроекономічною ситуацією в цілому.

За даними Глобального індексу пенсійного забезпечення (Melbourne Mercer Global Pension Index) [9] за останні роки, найкращу систему пенсійного забезпечення серед країн світу має Данія з показником 82,4/81,7 у 2014-2015 роках відповідно, на другому місці – Нідерланди (80,5), а на третьому – Австралія (79,6). До 25 найкращих країн також ввійшли Канада, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Німеччина, Чилі та ін. (таблиця 4). Україна за результатами дослідження отримала

негативну оцінку «Е» за шкалою «А – Е» (значення індексу менше 35 балів із 100) та не увійшла в загальний позитивний рейтинг.

Таблиця 2 – Основні законодавчі зміни, спрямовані на реформування пенсійної системи у 2011 та 2015 роках

Зміни з 1 жовтня 2011 року [4]	Зміни з 1 січня 2015 року [12]
максимальний розмір пенсії на рівні 10 прожиткових мінімумів для непрацездатних громадян	зменшено розмір пенсії з 70% до 60% від заробітної плати для «спеціальних» пенсій
зменшено розмір пенсії з 90% до 80% від заробітної плати для «спеціальних» пенсій	скасовано можливість виходу на пенсію достроково за півтора року до досягнення пенсійного віку, якщо людина звільняється у зв'язку із скороченням штатів або за станом здоров'я
обмежено заробіток для призначення пенсії народним депутатам, суддям, прокурорам, військовослужбовцям сумою заробітної плати, на яку нараховується єдиний соціальний внесок, як для інших категорій пенсіонерів	розміри мінімальної пенсії інвалідам-чорнобильцям, додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю внаслідок аварії на ЧАЕС, розміри компенсацій сім'ям за втрату годувальника внаслідок чорнобильської катастрофи встановлюються Кабінетом Міністрів України
встановлено призначення дострокових пенсій народним депутатам у разі закінчення їх депутатських повноважень – не за 2 роки до досягнення пенсійного віку, а за 1,5, як і для інших категорій пенсіонерів	оподаткуванню підлягають пенсії, розмір яких перевищує три мінімальних заробітних плати (3654 грн), в частині такого перевищення за ставкою 15%
передбачено підвищення пенсійного віку для чоловіків, що працюють на державній службі, до 62 років, починаючи з 2013 р., поступово, по півроку за рік	при купівлі іноземної валюти ставку збору на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування збільшено з 0,5% до 2%, його сплачують лише фізичні особи, які купують готівкову валюту (крім громадян, які мають валютні кредити й купують іноземну валюту для їх погашення)

*Розроблено автором відповідно до [4, 12]

Таблиця 3 – Середній розмір пенсій та кількість пенсіонерів в Україні у 2010 – 2016 роках [10]

Рік	Кількість пенсіонерів, тис	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, грн
2010	13721,1	1032,6
2011	13738,0	1151,9
2012	13820,5	1253,3
2013	13639,7	1470,7
2014	13533,3	1526,1
2015	12147,2	1581,5
2016	12296,5	1699,5

Відповідно, країни з перехідною економікою (серед них і Україна) знаходяться в числі тих країн, де ці мотиви визначають проведення реформи пенсійного забезпечення. Тому на шляху реформ пенсійної системи України доцільно використовувати найбільш вдалий моделей пенсійного забезпечення розвинутих країн.

Таблиця 4 – Рейтинг країн світу за показником Глобального індексу пенсійного забезпечення у 2014-2015 роках, балів

Країна	Загальний показник		Адекватність		Стійкість		Цілісність	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Австралія	79,9	79,6	81,2	81,2	73,0	72,1	87,8	87,6
Австрія	52,8	52,2	67,5	67,6	18,9	17,2	76,6	76,8
Бразилія	52,4	53,2	61,8	64,6	26,2	24,5	74,2	75,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Канада	69,1	70,0	75,0	79,4	58,6	56,2	74,3	74,3
Чилі	68,2	69,1	57,3	62,8	68,7	65,0	85,0	84,8
Китай	49,0	48,0	62,5	62,7	33,0	29,8	49,9	50,0
Данія	82,4	81,7	77,5	77,2	86,5	84,7	84,5	84,5
Фінляндія	74,3	73,0	72,2	70,7	64,7	61,8	91,1	92,4
Франція	57,5	57,4	76,4	77,2	37,7	36,6	54,9	54,9
Німеччина	62,2	62,0	75,8	76,0	37,6	36,8	75,0	75,0
Індія	43,5	40,3	37,1	30,0	40,6	39,9	57,7	57,6
Індонезія	45,3	48,2	37,5	41,3	37,8	40,1	68,3	70,8
Ірландія	62,2	63,1	77,6	77,0	36,0	36,2	74,1	78,5
Італія	49,6	50,9	68,1	68,4	13,4	12,1	70,7	77,4
Японія	44,4	44,1	48,0	48,8	28,5	26,5	60,9	61,2
Південна Корея	43,6	43,8	42,6	43,9	42,5	41,6	46,7	46,8
Мексика	49,4	52,1	49,9	56,4	53,1	53,5	43,5	43,4
Нідерланди	79,2	80,5	75,3	80,5	76,3	74,3	89,4	89,3
Польща	56,4	56,2	61,7	61,8	41,4	40,6	68,9	69,0
Сінгапур	65,9	64,7	56,4	55,7	68,5	65,9	77,4	77,2
Південна Африка	54,0	53,4	48,3	47,3	44,6	43,0	76,3	77,7
Швеція	73,4	74,2	67,2	71,1	74,7	72,6	81,6	81,5
Швейцарія	73,9	74,2	71,9	73,9	69,7	68,4	83,1	82,9
Велика Британія	67,6	65,0	69,8	64,2	52,4	51,3	85,4	85,5
США	57,9	56,3	55,2	55,1	58,5	54,4	61,2	61,1
Середній показник	60,6	60,5	63,0	63,8	49,7	48,2	71,9	72,6

*Розроблено автором на підставі [9]

Система державного пенсійного страхування у Великобританії носить назву «Національна система страхування» та включає два види пенсій: базову, виплати за якою здійснюються в однаковому розмірі для всіх застрахованих осіб, та страхову або додаткову, розмір якої встановлюється пропорційно до величини середніх доходів одержувача за весь період його трудової діяльності. З жовтня 2012 року уряд Великобританії почав впроваджувати нову економічну систему персоналізованих пенсійних рахунків з визначеними внесками, що буде поетапно впроваджуватись протягом 5 років. Наймані працівники віком від 22 років до пенсійного віку, встановленого для отримання державної пенсії (61 рік для жінок і 65 років для чоловіків), заробітна плата яких становить від 8 до 43 тис. фунтів стерлінгів на рік, автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи [16].

Функціонування пенсійної системи США за накопичувальним принципом дає можливість її громадянам з досягненням ними пенсійного віку отримувати три види пенсій, а саме: державну, корпоративну (за місцем роботи) та індивідуальну, шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку. У США існує два види накопичувальних пенсійних програм: 1) зі встановленими виплатами, що гарантує учасникам фіксований розмір пенсії, який визначається виходячи з розміру зарплати та стажу роботи; 2) зі встановленими внесками, які сплачуються роботодавцями та найманими працівниками в рівних частинах. Крім участі у групових корпоративних пенсійних програмах кожен громадянин США може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок, накопичені заощадження з якого можна зняти тільки після досягнення людиною 60 років.

Що стосується Швеції, то починаючи з 1999 року країна перейшла на нову пенсійну систему з трьох складових [14, 16]: трудова пенсія, накопичувальна пенсія і гарантований пенсійний мінімум. Трудова пенсія становить більшу частину загальної державної страхової пенсії. Її розмір формується зі внесків, що становлять 16% від обсягу заробітної плати працівника. Обов'язковий індивідуальний пенсійний рахунок другого рівня призначений як доповнення до виплат із солідарного рівня і акумулює в собі страхові внески в розмірі 2,5% від трудових доходів працівника, а також доходи, одержувані за рахунок інвестування акумульованих коштів. Гарантовану мінімальну пенсію у Швеції виплачують лише тим громадянам, які одержують дуже мізерну трудову або накопичувальну пенсії чи зовсім їх не отримують. Цей вид пенсійного забезпечення виплачується виключно з державного бюджету та після досягнення людиною 65 років.

Австралійська пенсійна система на сьогоднішній день вважається найбільш сучасною з усіх моделей та характеризується своєю ліберальністю. У цій країні існує система обмежень рівня пенсійного забезпечення, який залежить від поточного доходу та наявності власності у застрахованої особи. Кожен працівник і роботодавець зобов'язані відраховувати внески в будь-який із приватних пенсійних фондів. Австралійська система пенсійного страхування має обов'язковий характер і в переважній більшості є професійною страховою системою. Роботодавець повинен вносити до фонду 9% від обсягу зарплати кожного найманого співробітника, чий заробіток до оподаткування перевищує \$450. Після досягнення пенсійного віку працівник має право отримати накопичені на його індивідуальному рахунку кошти або одноразово, або у вигляді регулярної пенсії [14].

Пенсійна система Німеччини побудована на основі трирівневої моделі. Базовий рівень становить державне обов'язкове пенсійне страхування, в якому задіяні наймані працівники з окремих професійних груп і самозайняте населення. Розміри страхових внесків у всіх федеральних землях однакові і не накопичуються. Бюджет федерального фонду пенсійного страхування формується за рахунок відрахувань працівника і роботодавця в сумі 19,9 % від фонду заробітної плати. Вік виходу на пенсію однаковий для чоловіків та жінок – 65 років. Другий рівень німецької пенсійної системи становить виробниче пенсійне страхування. Третій рівень – приватне забезпечення старості, яке здійснюється працівником особисто шляхом формування своєї майбутньої пенсії. Німецька модель державного пенсійного страхування характерна також для таких країн, як Франція, Австрія, Італія та більшості інших країн Західної Європи [12].

Цікавим є досвід Польщі з реформування пенсійної системи. Нова польська пенсійна система набула чинності 1 січня 1999 р. і базувалась на трьох незалежних компонентах. Із трьох компонентів системи два – обов'язкові та один – добровільний. Обов'язковий пенсійний компонент становить 19,5% від заробітної плати і складається із двох складових. Перша – 12,2% від заробітку у вигляді розподільного елемента системи перебуває у віданні польського Управління соціального страхування. Розмір майбутньої пенсії в Польщі залежить як від загальної суми сплачених внесків, що є похідним від розміру зарплати і виробничого стажу, так і від середньо-статистичного показника тривалості життя. Друга складова дорівнює 7,3% від основи нарахувань і є накопичувальним елементом системи. Його обслуговують відкриті пенсійні фонди. Згідно з даними Польської комісії з фінансового нагляду, на 1 січня 2009 р. у рамках накопичувальної пенсійної системи Польщі функціонувало 14 відкритих пенсійних фондів із загальним обсягом чистих активів 138,26 млрд злотих, в яких брали участь 13,82 млн осіб [14, 16].

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зазначити що більшість розвинених країн перешли до трирівневої системи пенсійного забезпечення та знаходяться на шляху подальших реформ, спрямованих на зменшення фінансового навантаження на державні бюджети, а також на оптимізацію коефіцієнту демографічного навантаження (кількість працівників на 1 пенсіонера). Наприклад, у Франції Національна Асамблея затвердила державну пенсійну реформу, яка поступово збільшує ставки внесків та необхідну кількість років сплати страхових внесків для призначення пенсії. За прогнозами уряду, ці заходи допоможуть зберегти стабільність системи, оскільки без таких змін дефіцит пенсійної системи збільшиться з 14 млрд. євро (19 млрд. дол. США) удвічі до 2040 року. Коефіцієнт демографічного навантаження (кількість працівників на одного пенсіонера), як очікується, знизиться до 1,4:1 у 2040 році (у 2011 році було 1,7:1) [14].

Оскільки пенсійна система України характеризується принципом солідарності, то до Пенсійного фонду надходять платежі від працюючих, що розраховують на платоспроможність майбутніх поколінь вже на їх користь. Дана система функціонує протягом багатьох років, проте коли частка пенсіонерів по відношенню до працюючих значно збільшилася, загострилися проблеми державного фінансування пенсій. Постійно виникає проблема дефіциту бюджету Пенсійного фонду для виконання пенсійних зобов'язань, обсяг яких щорічно зростає, і якщо не вжити відповідних заходів, ситуація лише загострюватиметься. Тому сучасне пенсійне забезпечення більшості українців знаходиться на низькому рівні.

Висновки. Важливим напрямом забезпечення сталого соціального розвитку в Україні є необхідність формування ефективної активної соціальної політики, яка дозволить забезпечити захист населення. В свою чергу, пенсійна система України знаходиться на шляху реформ і потребує подальшого розвитку. Відповідно, важливою умовою побудови ефективної соціальної політики в межах реформування системи пенсійного забезпечення в Україні є використання позитивного зарубіжного досвіду організації систем додаткового пенсійного забезпечення.

Для подальшого поступового реформування потрібно в законодавчому порядку встановити необхідні зміни, які будуть спрямовані на забезпечення необхідного рівня соціальних гарантій

в Україні, в тому числі у сфері пенсійного забезпечення. Планується, що у 2017 році Україна зможе почати перехід до введення накопичувального формування пенсій при збереженні функціонуючої солідарної системи. Проте, для цього необхідно прийняти певні зміни до чинного пенсійного законодавства, а також реалізувати наступні заходи:

- провести ревізію соціальних виплат;
- проводити щорічний перерахунок або осучаснення пенсій з метою їх вирівнювання;
- поетапно підвищити мінімальну пенсію, збалансувати її розмір з мінімальною зарплатою та прожитковим мінімумом;
- оптимізувати систему нарахування пенсій – переглянути показники, на базі яких здійснюються розрахунки та призначення пенсійних виплат українцям;
- розмір страхового внеску на дату впровадження системи передбачається встановити розмір страхового внеску на дату впровадження системи у розмірі 2 відсотків із подальшим його щорічним підвищенням на один відсоток до досягнення 7 відсотків;
- створення цільового позабюджетного фонду для накопичення та внесків застрахованих осіб, які будуть зберігати та інвестувати з метою отримання доходу на користь застрахованих на накопичувальних пенсійних рахунках;
- формування механізму проведення відрахувань на індивідуальні рахунки громадян;
- розробити систему переходу між рівнями пенсійної системи;
- надати можливість спадкування накопичених пенсій;
- продовжувати процес легалізації зарплат на ринку праці;
- вжити заходів щодо стабілізації національної грошової одиниці для запобігання знецінення пенсійних внесків;
- оптимізувати фінансування пенсійного забезпечення для зменшення навантаження на розподільну систему;
- законодавчо впровадити систему перспективних соціальних стандартів рівня і якості життя населення.

Таким чином, важливо комплексно реалізувати заходи з підготовки та запровадження наступного етапу пенсійної реформи, на основі збереження соціальних гарантій та соціальних стандартів.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
4. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
5. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/paran360#n360>.
6. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
7. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. Про проект Концепції соціального забезпечення населення України: Постанова Верховної Ради України від 21.12.1993 № 3758-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
9. Глобальний індекс пенсійного забезпечення (Melbourne Mercer Global Pension Index) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalpensionindex.com/>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Динаміка зміни ЄСВ в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/social/>.
12. Зміни у пенсійному законодавстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=225280&cat_id=201432.

13. Індекс соціального розвитку 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
14. Маслічук С.А. Фінансові аспекти реформування пенсійних систем / С.А. Маслічук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. - № 25. – С. 119-124.
15. Міжнародна організація з праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.
16. Петрушка О.В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні / О.В. Петрушка, Ю.В. Баніт // Наука й економіка. – 2015. – № 1 (37). – С. 19-27.
17. Соціальний захист населення України – 2015: статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm.
18. Holzmann R. Global pension systems and their reforms: worldwide drivers, trends, and challenges [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13557>.
19. OECD Data: Social spending [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.oecd.org/social/spending.htm>.

References

1. Constitution of Ukraine (Law), 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Basic Laws of Ukraine On Compulsory State Social Insurance (Law), 14.01.1998 № 16/98-ВР. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>.
3. On Compulsory State Pension Insurance (Law), 09.07.2003 № 1058-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
4. On the Measures to Ensure the Legislative Reform of the Pension System (Law), 08.07.2011 № 3668-VI. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.
5. On the Collecting and Accounting of a Single Dues for Obligatory State Social Insurance (Law), 08.07.2010 № 2464-VI. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/paran360#n360>.
6. On Private Pension Provision (Law), 09.07.2003 № 1057-IV. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>.
7. On Pension Provision (Law), 05.11.1991 № 1788-XII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1788-12>.
8. About the Project of Social Provision Concept of Ukraine's Population (Law), 21.12.1993 № 3758-XII. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3758-12>.
9. Melbourne Mercer Global Pension Index Retrieved from <http://www.globalpensionindex.com/>.
10. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
11. Dynamics of Single Social Contribution in Ukraine. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/social/>.
12. Changes in pension legislation. Retrieved from http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=225280&cat_id=201432.
13. Social Progress Index 2016. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/press-room/research/social-progress-index-2016.html>.
14. Maslichuk, S., (2014). Financial aspects of pension systems reform. Scientific notes of the National University Ostroh Academy, 25, 119-124.
15. International Labor Organization. Retrieved from <http://www.ilo.org/global/statistics-and-databases/lang--en/index.htm>.
16. Petrushka, O., (2015). The experience of reforming the pension systems of foreign countries and its use in Ukraine. Science and Economics, 1 (37), 19-27.
17. Social protection of Ukraine's population – 2015: Statistical Yearbook. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publzhahist_u.htm.
18. Holzmann, R. Global pension systems and their reforms: worldwide drivers, trends, and challenges. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13557>.
19. OECD Data: Social spending. Retrieved from <https://data.oecd.org/social/spending.htm>.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2016.